

Journal of Comparative Literature

Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 12, No. 22, Summer 2020

The Comparative study of the place's usage and its types in the novel's critique

(Case study: Hekayah Bahar by Hana Mina and
Ahl-Gharq by Moniro Rvanipoor)*

Dr.Mahmoodreza tavakkoli mohammadi¹
Masoomeh siyami²

1. Introduction

Place is one of the main elements of the story frame that contributes to the advancement of events and their understanding. The role of place in contemporary novels is very prominent and writers have always paid special attention to this important element and used it with specific skill to express their goals. "Henna Mina" and "Moniro RavaniPour" are among the writers who have paid special attention to place and have made their own goals in the writing of the novel based on this important element; therefore, the study of place in novel can help us in this regard.

*Date received: 26/07/2019

Date accepted: 20/04/2020

1. Professor assistant, department of Arabic Language and Literature, Faculty of Persian Language and Literature, university of Qom. Mrtavakoly@yahoo.com(Corresponding author)

² Master of Arabic Language and Literature, , department of Arabic Language and Literature, Faculty of Persian Language and Literature, university of Tehran, pardis farabi Qom. m.siyami20@gmail.com

2. Methodology

The present study is based on descriptive-analytical method and based on the American School of Comparative Literature, based on the application of the place and its types, the comparative study of two novels of the "bahhar" and "Ahle-Gharq" stories has been studied.

3. Discussion

The place and its types play an important role in both the work as an active and influential element in presenting the history of the presence of aliens in the lands. In describing places with superstition and mythology and the use of symbolic maps, both authors have better reflected and influenced the hostilities and attacks of foreigners and how they entered. Both authors have used real names in the use of place names to be effective in describing the events of their homeland and the problems of foreign entry. The forced confinement of the prison in the novel "hekayah bahar" plays a very important role in showing the perseverance and solidarity of the Syrian people against the occupiers, but the prison in the novel "Ahl-e Gharg" mostly expresses the suffering and torture of innocent prisoners who are unaware of society. The optional closed space of the house has played an important role in providing themes such as poverty and the lack of proper conditions and increasing class distance due to the existence of colonialists. The open sea has themes such as the grief and destruction of men against the onslaught of enemies by sea. The transfer location plays an important role in how enemies move into other countries. Finally, it should be noted that the place, as an influential element, plays a prominent role in the two novels, so that it can be considered as the main element and the middle pillar of the foundation of these two novels.

4. Conclusion

Findings of the research show that despite the many differences in the use of different types of places, the two authors have used the open sea for the most purposes in expressing their goals.

Keywords Comparative Literature, Place, Colonial, Hana Mina, Moniro ravanipor.

References {in Arabic}

- Abidi, Mahdi. (2011). Beauty aesthetics of the place in Hanna Mina. First edition. Damascus Ministry of Culture.
- Ahmed, Attia. (1981). Go to sea. First edition. Cairo: Dar Al-Maaref.
- Al-Trabouli, Mohamed Avid. Muhammad Sayer. (2005). The place in Andalusian poetry from the era of the Almorabetin until the end of Arab rule. Cairo: Religious Culture Library.
- Bahrawy, Hassan. (1990). The narrative form. First edition. Beirut: Casablanca.
- Ben Yahya, Saadia. (2008). "The significance of the place in the novel is a transitory dream for Mostaghanem's dreams", a note to obtain a master's degree. Benazid Ammar, Faculty of Arts and Culture. Algeria University.
- Faisal, al-Samaruhi. (1995). Structure of the Arabic novel. First edition. Damascus: Arab Writers Union.
- Hamdani, Hamid. (1991). Narrative text structure. Beirut: The Arab Cultural Center.
- Helsa, Ghalib. (1989). Place in the Arabic novel. First edition. Damascus: Darabanghani.
- Ibrahim, Ali. (2002). Time and space in novels absent in taste, Farman. Damascus: Al-Ahali Printing and Publishing.
- Mahabbak, Ahmadziyad. (2001). Critical studies from legend to the short story. First edition. Damascus. Dear customers.
- Minna, Hanna. (1991). A sailing story. Beirut: Dar Al-Adab.

- Minna, Hanna. (2004). The novelist and novelist. First edition. Damascus: Dar Al-Baath.
- Nablusi, Shaker. (1994). The beauty of the place in the Arabic novel. First edition. Beirut: Arab Institute.
- Najm, Dili. (1999). A place in the theatrical text. First edition. The Ardennes: The Canadian House.
- Shukri, Ghali. (1366). Literature of the Inquisition. Translated by Mohammad Hossein Rouhani. Tehran: Nashrno.
- Yaqoub, Nasser. (2004). The poetic language and its manifestations in the Arabic novel. Beirut: Arab Institute.
- Zouza, nasi. (2012). "The structure of the open space in the narration of Touq al-yasamin from Vasini al-araj." Informer Magazine. The eighth issue. Pp. 21-35.

References {in Persian}

- Asghari, Javad. (1388). "A Study of the Aesthetics of the Element of Place in a Story." Journal of Literary Language and Persian. Kerman Shahid Bahonar University. No. 26. pp. 29-46.
- Emami, Mohammad Ali (1376). Politics and government in Syria. Tehran: Ministry of Foreign Affairs Printing and Publishing Institute.
- Jahandideh, Abdul Ghafoor. (1390). an epic in Balochistan. Tehran: Moin.
- Meyer, Edwin. (1373). Make a novel. Translated by Fereydoun Badrahai. First Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Ravani poor, Moniro. (1369). Ahl al-Gharq. Tehran: Aftab House.
- Safarzaei, Abdullah. (1391). "The Englishman's Murder." Persian Gulf Research Research. Tehran: Book House. Fourth office. Pp. 291-304.
- Shahbazi, Abdullah (1377). Jewish goldsmiths and Paris colonial Britain and Iran. first volume. First Edition. Tehran: Institute of Political Studies and Research.history of Arab countries. Translated by Mohammad Hossein Rouhani. second edition. Tehran: Toos.
- Volk, René. (1972). Literary theory. Translated by Zia Movahed and Parviz Mohajer. First Edition. Tehran: Scientific.

-
- Wilson, Sir Arnold. (1366). Persian Gulf. Translated by Mohammad Saeedi. Tehran: Scientific, Cultural.
- Zarei, Bahar. Abdul Samad Dolah. (1386). Bushehr in the national security of Iran. first volume. Tehran: Publishing Institute.

نشریه ادبیات تطبیقی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و دوم، بهار و تابستان ۱۳۹۹

بررسی تطبیقی کاربست مکان و انواع آن در نقد رمان

(مورد پژوهش: اهل غرق اثر مونیرو روانی پور و حکایه بحار اثر حنا مینه)*

دکتر محمودرضا توکلی محمدی^۱

خانم معصومه صیامی^۲

چکیده

مکان از جمله عناصر اصلی تشکیل دهنده چارچوب داستان است که در پیشبرد حوادث و تفهیم آنها نقش بسیار تأثیرگذاری دارد. نقش مکان در رمان‌های معاصر، بسیار برجسته بوده و نویسندگان همواره به این سازمانیه مهم توجه ویژه‌ای داشته و با مهارت خاصی از آن برای بیان اهداف خود استفاده کرده‌اند. حنا مینه و مونیرو روانی پور از جمله نویسندگانی هستند که به سازمانیه‌های مکان توجه خاصی داشته‌اند و اهداف خود را در نگارش رمان بر مبنای این سازمانیه مهم پی‌ریزی کرده‌اند؛ بنابراین، بررسی دقیق سازمانیه‌های مکانی می‌تواند در نقد رمان‌های آنها راه‌گشا باشد. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و براساس مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی با تکیه بر کاربست مکان و انواع آن در رمان، به بررسی تطبیقی دو رمان حکایه بحار و اهل غرق پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که با وجود تفاوت‌های فراوان در به کارگیری انواع مکان، هر دو نویسنده در بیان اهداف خود بیشترین استفاده را از مکان باز دریا داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات تطبیقی، عنصر مکان، استعمار، حنا مینه، مونیرو روانی پور.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۰۲/۰۱

mrtavakoly@yahoo.com

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۵/۰۴

نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

(DOI): 10.22103/jcl.2020.14415.2904

۱. استادیار دانشگاه فرهنگیان پردیس آیت الله طالقانی قم، ایران.

۲. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی پردیس فارابی قم، ایران.

۱. مقدمه

هر متن ادبی از ساختاری به هم پیوسته و یکپارچه تشکیل شده و دارای نظم و اهداف خاصی می‌باشد. این نظم، برخاسته از عناصری است که چارچوب متن بر آن شکل می‌گیرد. نظم و یکپارچگی ایجاد شده توسط عناصر ادبی در پی بیان اهداف نویسنده است؛ در این راستا، برخی نویسندگان در بیان اهداف خود به‌طور ویژه‌ای از یک یا دو عنصر مهم و گاه از چندین عنصر مهم کمک می‌گیرند. «در یک رمان مکان کم و بیش مفروض و بدیهی است و عمل در زمان تحقق می‌پذیرد و در دیگری زمان مفروض است و عمل یک الگوی ایستاست که پیوسته در مکان توزیع مجدد و جابجایی پیدا می‌کند» (میور، ۱۳۷۳: ۴۵)؛ بنابراین، عناصر داستانی به متن ادبی چارچوب و شکل خاصی داده و آن را به یک مسیر منظم سوق می‌دهند. از مهمترین عناصر داستان، مکان است که ساختار رمان بر آن شکل می‌گیرد. رمان نویسان نیز همواره به این سازمانیه مهم توجه ویژه‌ای داشته‌اند و ساختار روایی خود را بر آن شکل داده‌اند؛ براین اساس، سازمانیه مکان مهمترین چارچوب داستان به شمار می‌رود که به بیان اهداف نویسنده و حوادث و رویدادهای داستان می‌پردازد. علاوه براین، سازمانیه مکان همچون ظرفی است که حوادث داستان را در خود جای می‌دهد و به فضایی تبدیل می‌شود «که هدف نخستین و پایانی نویسنده است.» (بحراوی، ۱۹۹۰: ۳۳)

سازمانیه مکان یکی از پایه‌های اصلی رمان است که گاه به فضایی تبدیل شده؛ سایر عناصر داستانی را در برمی‌گیرد و نفوذ و حضور همه عناصر را تقویت می‌کند. (زوزه، ۲۰۱۲: ۲۱) عنصر مکان می‌تواند از مفهوم اولیه خود فاصله گیرد و به عامل تعیین کننده اصلی حوادث تبدیل شود و سرگذشت هر سرزمینی را دربرگیرد. (بحراوی، ۱۹۹۰: ۳۳) بر همین اساس، تحلیل رمان بدون توجه به سازمانیه مکان ناممکن است و نقد آن بدون در نظر گرفتن این سازمانیه مهم بی‌ارزش و ناقص خواهد بود. (اصغری، ۱۳۸۸: ۲۹)

کشف راه‌های دریایی سرآغاز دوره جدیدی در روابط بین کشورهای شرق و غرب و پیدایش استعمار به حساب می‌آید. از همان زمان بود که استعمارگران شروع به گسترش قدرت خود با ایجاد تأسیسات و نفوذ در بنادر و سرزمین‌ها کردند. یک از نتایج این اکتشافات دست‌یابی آنها به سرزمین‌های نفت خیز بود. در این راستا آنها خود را «خداوند فتح و کشتیرانی و تجارت هندوستان، حبشه، عربستان و ایران نامیدند.» (آرنولد ویلسون، ۱۳۶۶: ۱۲۴) این گونه حوادث بسیاری از نویسندگان را بر آن داشت تا به مسائل مهم سرزمین خود خصوصاً استعمار و به زیر سلطه کشیده شدن سرزمین‌های بی‌گناه توسط استعمارگران پردازند و آن را در ابعاد گوناگون داستانی به تصویر بکشند.

مقاله حاضر براساس، مکتب تطبیقی آمریکایی به بررسی انواع مکان و کارکرد آنها در بیان ورود استعمار و تأثیرات آن بر زندگی مردم در رمان *حکایه بحار* اثر حنا مینه و اهل غرق اثر روانی پور می پردازد. در این راستا به سؤال‌های زیر پاسخ می‌گوید:

۱- مکان و انواع مکان در این رمان‌ها کدام‌اند؟

۲- کدام یک از انواع مکان بیشترین بازتاب را در ارائه نقش استعمار داشته است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

از جمله پژوهش‌های مطرح شده در مورد سازماندهی مکان یا رمان‌های مورد پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: *جمالیات المكان فی ثلاثیه* (دمشق، ۲۰۱۱) نوشته مهدی عبیدی، نویسنده در این پژوهش به تحلیل سازماندهی مکان و تقسیم‌بندی دقیق و زیبایی از انواع مکان (مکان بسته، مکان بسته اجباری، مکان بسته اختیاری، مکان باز، مکان دوگانه و مکان انتقالی)؛ رابطه مکان با شخصیت و زمان پرداخته است.

جمالیات المكان فی الروایه العربیه نوشته شاکر النابسی (بیروت، ۱۹۹۴)، نویسنده در این پژوهش به بررسی انواع مکان و تقسیم‌بندی‌های جامعی درباره سازماندهی مکان پرداخته است. مقاله «بررسی زیبایی شناختی عنصر مکان در داستان» *نشریه زبان و ادب فارسی دانشگاه شهید باهنر* (۱۳۸۸) نوشته جواد اصغری، وی در این پژوهش به بررسی نظری سازماندهی مکان از ابعاد گوناگون کاربردی و نقدی آن پرداخته است و به سازماندهی مکان با عنوان قضیه‌ای فکری نگاه می‌کند که در رابطه با زاویه دید داستان و تعامل آن با شخصیت‌ها و حوادث شکل می‌گیرد و دارای ارزش هنری می‌شود. همچنین، مقاله «کارکرد مکان داستان در ارائه عناصر پایداری، بررسی موردی رمان *ذاکره الجسد* اثر احلام مستغانمی» *مجله علمی-پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی* (۱۳۹۴) نوشته صدیقه زودرنج و ابوذر گلزار خجسته. نویسندگان در این پژوهش به بررسی کارکردهای انواع مکان‌ها (مکان بسته، مکان بسته اجباری، مکان بسته اختیاری، مکان باز و مکان دوگانه) در چگونگی ارائه مضامین پایداری و نحوه اثرگذاری آنها بر یکدیگر در تحلیل داستان‌های پایداری پرداخته‌اند. بنابراین؛ لازم به ذکر است که تا کنون پژوهشی در زمینه استعمار و تحلیل آن از طریق سازماندهی مکان در این دو رمان صورت نگرفته و این پژوهش، کاری نو و تازه در این زمینه به شمار می‌رود.

۱-۲. رمان *حکایه بحار* و خلاصه آن

رمان *حکایه بحار* نخستین بار در سال (۱۹۹۱) در بیروت چاپ شده است. این رمان یکی از برجسته‌ترین آثار حنا مینه به شمار می‌رود. وی همواره به واقعیت‌گرایی توجه داشته است و سعی نموده تا واقعیت جامعه را در آثار خود منعکس نماید به همین دلیل مسائل مهم جامعه خود را در *حکایه بحار* مطرح می‌نماید که بارزترین آنها مشکلات مردم سوریه

پس از اشغال آن توسط فرانسویان و مبارزه برای رهایی از چنگال سلطه‌جویان است. در این زمینه به مشکلات مردم سوریه اشاره می‌کند و ایستادگی مردم عرب در برابر زورگویان را به تصویر می‌کشد؛ مردمی که در هیچ شرایی حاضر به پذیرش ذلت نیستند. علاوه بر این، مینه همواره به دریا و بازتاب آن در آثار خود پرداخته است: «دریا مصدر الهام او می‌باشد تا آنجا که بیشتر آثارش با امواج آب متلاطم دریا خیس شده است.» (مینه، ۲۰۰۴: ۲) در این رمان نیز دریا حضور تاثیرگذاری دارد به طوری که پایه و شالوده اصلی رمان بر آن استوار شده است.

خلاصه رمان: داستان از زبان سعیدحزوم فرزند صالح‌حزوم، شخصیت اصلی رمان همراه با ذکر خاطرات خود از خانواده و مشکلاتی که در پی ورود ترکان عثمانی و فرانسویان به سوریه داشتند آغاز می‌شود. رمان به اشغال سوریه توسط ترکان عثمانی و فرانسویان و آوارگی مردمان سوریه اشاره دارد. صالح‌حزوم پس از اشغال لاذقیه به محله ترک‌نشین عثمانی مهاجرت می‌کند. او از راه ملوانی زندگی خود را سپری می‌کند و همراه افراد دیگری وارد تشکل‌های دفاع از حقوق کارگران می‌شود و دست به اعتراضات متعددی می‌زند. در یکی از اعتراضات، عده زیادی دستگیر و روانه زندان می‌شوند اما صالح فرار می‌کند و در کوه‌های اطراف شهر پنهان می‌شود ولی حاضر نمی‌شود خود را به آسانی تسلیم غارتگران کند زیرا دوست دارد تا آخرین نفس از همشهریان خود دفاع کند. به همین علت شب‌ها به صورت پنهانی وارد کشتی نفت کش غرق شده فرانسویان می‌شد و با کمک دوستان بشکه‌های نفت را از دل کشتی بیرون می‌آورد و از پول فروش آنها، برای مردم فقیر شهر خود آذوقه تهیه می‌کرد تا اینکه یک شب از او خبری نمی‌شود، صالح حزوم وارد دریا شده و دیگر خبری از او نیست، پسرش سعید به دنبال پدر ادامه دهنده راه پدر می‌شود.

۳-۱. رمان اهل غرق و خلاصه آن

مونیرو روانی‌پور با ارائه آثاری برجسته جایگاه قابل پذیرش در ادبیات داستانی یافته است. رمان اهل غرق (۱۳۶۹) از برجسته‌ترین آثار وی در میان فعالیت‌های ادبی او است. داستان اهل غرق، داستان اعتراض به هجوم و اشغال جنوب ایران توسط قدرت‌های استعمارگر می‌باشد که هدف آنان سود اقتصادی و نتیجه آن آوارگی مردمان جنوب است. داستانی واقع‌گرا که نویسنده در آن به ورود استعمارگران و مشکلات جامعه می‌پردازد.

خلاصه رمان: داستان، شرح زندگی ساکنان سواحل جنوب است که علت فقر و عقب‌ماندگی خود را بوسلمه حاکم زشت روی دریا می‌دانند. آنان هرکاری انجام می‌دهند تا خشم بوسلمه را فروشانند. در هنگام خشمگین شدن بوسلمه باید یکی از اهالی روستا را

قربانی او کنند تا مبادا خشم دریا کل آبادی را به نابودی بکشاند. این بار قرار است مه‌جمال را قربانی حاکم دریا کنند. مه‌جمال فرستاده می‌شود تا در عروسی یکی از عروس‌های دریایی نی بزند. ماهیان دریایی، عاشق مردان ماهی‌گیر می‌شوند و آنان را به اعماق دریا می‌برند. به ماهی‌گیرانی که طعمه پریان می‌شوند اهل غرق می‌گویند. مه‌جمال همراه با برخی از اهالی روستا وارد دریا شده؛ پس از مدتی دریا می‌غرد و خشمگین می‌شود و به سمت مه‌جمال حمله می‌کند. در این فاصله زایراحمد با ریختن قطره خونی از مه‌جمال، بوسلمه را فریب می‌دهد و دریا آرام می‌شود. مردان اهالی به سلامت به روستا بازمی‌گردند. پس از این حادثه زایر دخترش خبیجو را به عقد مه‌جمال در می‌آورد. پس از مدتی سه مرد موبور با قایق وارد روستا شده و برای اهالی روستا رادیو و انواع خوردنی می‌آورند؛ بچه خبیجو که در شکم مادرش است و هنوز به دنیا نیامده به محض ورود این مردان هشدار خطر می‌دهد. پس از مدتی ابراهیم پلنگ وارد روستا شده و با صحبت‌هایی در مورد شهر و تغییرات اوضاع در شهر مردان آبادی را با خود به شهر برده و آنان را وارد میتینگ‌های سیاسی می‌کند. مردان آبادی در طی این اتفاقات دستگیر و روانه زندان می‌شوند. پس از آزادیشان مه‌جمال یاغی می‌شود، تمام سعی خود را می‌کند تا آبادی را از دست سلطه - جویان انگلیس آزاد کند. سرانجام پس از مدت‌ها تعقیب توسط مأموران دولتی کشته می‌شود.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. بررسی انواع مکان در حکایه بحار و اهل غرق

نویسندگان واقع‌گرا، همواره سعی بر آن داشته‌اند تا به وسیله مکان روایی به بیان اوضاع جامعه خود پردازند. مکان‌های به کار برده شده در متن ادبی شکل‌ها و معانی متعددی دارد که گاه به هدف اصلی نویسنده (نجم، ۱۹۹۱: ۱۵) و عامل بنیادین شکل‌گیری داستان مبدل‌شده، از مفهوم اولیه خود فاصله گرفته (بحراوی، ۱۹۹۰: ۲۳)؛ بر ساختار دیگر سازمان‌ها تأثیر گذارده و هدف اصلی نویسنده را به تصویر می‌کشد. (زوزو، ۲۰۱۲: ۲۱) بر این اساس، از طریق شناخت و بررسی مکان و انواع مکان می‌توان به جزئیات بیشتری از اثر پی‌برد. نظریه پردازان بسیاری مانند: یوری لوتمان، باشلار غاستون و یاسین نصیر به موضوع مکان پرداخته و سعی در تحلیل و دسته‌بندی انواع مکان‌های به کار رفته در داستان‌ها داشته‌اند. به دنبال این نظریه‌ها، مهدی عبیدی در کتاب *جماليات المكان في ثلاثية حنا مينه* (۲۰۱۱) دسته‌بندی جامعی از سازمان‌های مکان و انواع آنها ارائه می‌دهد و همین دسته‌بندی مبنای انجام پژوهش حاضر قرار گرفته است. در رمان حکایه بحار و اهل غرق،

مکان، فضای چشم‌گیری به خود اختصاص داده و به فضای روایی تبدیل شده که سایر مجموعه‌ها را دربر گرفته و با بررسی دقیق می‌توان به اهداف اصلی نگارش آنها پی‌برد.

۲-۲. نام‌گذاری مکان

نخستین قدم در راه به کارگیری مکان، نام‌گذاری است. نام‌گذاری می‌تواند مطابق با واقع و یا خیالی باشد؛ اگر اسامی به کاربرده شده مطابق با واقع باشند، خواننده را به سمت واقعی بودن حوادث سوق می‌دهند. براین اساس، نام‌گذاری، تنها یک ابزار است که نویسنده از طریق آن به دنبال واقعی جلوه دادن حوادث داستان و برانگیختن قوه خیال خواننده می‌باشد، زیرا نام‌گذاری باعث جذب و اقناع خواننده می‌شود. (یعقوب، ۲۰۰۴: ۷۸۵)

مینه در این زمینه با به کارگیری اسامی مکان‌هایی مانند لاذقیه و اسکندرون به بیان پایداری مردمان سوریه در برابر ظلم و ستم‌های بیگانگان پرداخته است. مردمانی که به دلیل واگذاری منطقه اسکندرون به عثمانی‌ها مجبور به ترک مناطق خود شده و برای بازپس‌گیری سرزمین‌شان دست به شورش‌های متعددی زدند. بعدها با «تجزیه امپراطوری عثمانی و تشکیل دولت ترکیه، اسکندرون ضمیمه سوریه شد و تحت قیمومیت فرانسه درآمد» (امامی، ۱۳۷۶: ۱۹۵) و مردم نیز به خانه‌های اصلی خود بازگشتند. مینه با به کارگیری این اسامی، سعی در واقعی نشان دادن حوادث گذشته در خلال رمان دارد تا هرچه بیشتر ذهن مخاطب را به واقعیت نزدیک سازد:

هَكَذَا وَجَدَ أَبْنَاءُ حَيٍّ «الشَّراذِقِ» أَنْفُسَهُمْ فِي وَضْعِ الدَّفَاعِ عَنِ النَّفْسِ، عَنِ الْعَمَلِ، وَعَنِ الشَّرَفِ ... وَمِنْ أَبْنَاءِ إِسْكَندَرُونَ، وَاللَّاذِقِيَّةِ، وَالسُّوَيْدِيَّةِ وَبَعْضِ الْمُدُنِ السُّورِيَّةِ. (مینه، ۱۹۹۱: ۲۰۲)

معنی: لذا اهالی کوی شرادق مجبور بودند از خود، از کار و از شرف انسانی دفاع کنند... آنها از اهالی اسکندرون، لاذقیه، سویده و بعضی از شهرهای سوریه بودند.

با ادغام دو کمپانی ترکیه و ونیز، کمپانی جدیدی به نام لوانت تأسیس شد این کمپانی «از اواخر سده شانزدهم تا سال ۱۸۲۵، یعنی بیش از دو قرن، به تجارت با سرزمین‌های دولت عثمانی، به ویژه منطقه مدیترانه، مصر، سوریه و لبنان اشتغال داشت» (شهبازی، ۱۳۷۷: ۷۲). با احاطه استعمارگران بر این سرزمین‌ها ساکنان آنجا دست از محل‌های خود کشیده و برای گذران زندگی‌شان آواره شهرهای دیگری می‌شوند. مینه با به کارگیری نام‌های واقعی به این مسأله پرداخته است و آوارگی مردم بی‌گناه سوریه را به تصویر کشیده است: *يَوْمُ الْخِلاصِ الَّذِي اِنْتَظَرْنَاهُ طَوِيلاً قَدْ جَاءَ اَخِيْرًا... لَقَدْ اِنْتَهَتْ غُرْبَتِنَا... سَنَعُوْدُ اِلَى الْوَطَنِ... اِلَى السُّورِيَّةِ؟... نَعَمْ اِلَى سُوْرِيَّةِ... اِلَى إِسْكَندَرُونَ... الْعَرَبُ مِنْ اَصْحَابِ الْمَرَاقِبِ يَعُوْدُوْنَ اَيْضًا.* (مینه، ۱۹۹۱: ۲۴۰-۲۴۱)

معنی: بالاخره بعد از انتظاری طولانی روز آزادی فرا رسیده است... زمان غربت مان به سر آمده است. ما به وطن باز می گردیم. - به سوریه؟... بله به سوریه... به اسکندرون... همین طور همه عرب‌هایی که کشتی دارند به وطن شان باز می گردند.

روانی پور در توصیف مسئله هجوم پی در پی انگلیسی‌ها به مناطق جنوب ایران و به هرج و مرج کشاندن این مناطق از مکان واقعی جُفره استفاده کرده تا واقعی بودن ورود ظالمان و اتفاقات تلخ بوشهر را در زمان حضور استعمارگران انگلیسی بیان کند. این نام‌گذاری‌ها صرفاً یک نام‌گذاری خیالی نیستند، بلکه تجلی بخش ورود ظالمان به خاک وطن به شمار می‌روند. در اواسط قرن نوزدهم میلادی رقابت و درگیری دولت‌های استعمارگر انگلیس، روسیه و فرانسه بر سر کشورهای ساحلی و نفت خیز برای اهداف سلطه‌جویانه خود همواره رو به افزایش بوده و از طرفی ایران به دلیل موقعیت استراتژیکی که داشت توجه روز افزون استعمارگران را به خود جلب می‌کرد. در سال ۱۸۵۷ در نخستین روزهای ماه دسامبر ناوگان انگلیس پس از اشغال جزیره خارک، به بندر بوشهر حمله می‌برد. (شهبازی، ۱۳۷۷: ۱۹۶) روانی پور با استفاده از نام‌های واقعی به مسأله ورود ظالمان اشاره می‌کند:

نباتی ناگهان بلند شد... قایق سفید رنگ کوچکی را که به سرعت به جانب آبادی می‌آمد نشان داد... (روانی پور، ۱۳۶۸: ۱۲-۱۲۷) شب‌ها مردان آبادی... از مردانی می‌گفتند که معلوم نبود کی دوباره به جُفره باز می‌گردند. (همان: ۱۳۷-۱۳۸)

اسامی مکان‌های به کار برده شده در هر دو رمان و انطباق آن بر واقعیت جغرافیای منطقه مورد بحث در داستان، نشان‌دهنده نوع نگرش دو نویسنده به این مقوله است. بنابراین در این زمینه با دو رمان واقع‌گرا روبرو هستیم که نویسنده در تلاش برای تصویر کشیدن قسمتی از تاریخ سرزمین خود با ارائه داستانی خیالی در مکان‌های واقعی، سعی در حقیقی جلوه دادن داستان خود و در عین حال بیان دیدگاه‌های انتقادی خود دارد.

۳-۲. توصیف مکان

توصیف مکان در کنار گفت‌وگو و روایت صورت می‌گیرد و به ارائه تصویری زیباشناختی از آن می‌پردازد. توصیف خوب و مناسب ممکن است مربوط به مکان اصلی داستان باشد که تصویرسازی خوب از آن می‌تواند نقطه شروعی برای ایجاد فضای داستانی شود و تصویرسازی ضعیف از آن می‌تواند مکان اصلی را به پدیده‌ای انتزاعی تبدیل کند که حادثه‌ای در آن رخ نمی‌دهد. (فیصل، ۱۹۹۵: ۲۶۹)

هدف از توصیف مکان تصویرسازی هنری نیست بلکه خلق مکان داستانی یا به عبارت دیگر خلق فضایی روایی است. (اصغری، ۱۳۸۸: ۳۵) علاوه بر آن، بیان تجربه رنج‌ها و مشکلات از طریق توصیف دقیق مکان صورت می‌گیرد.

توصیف، ابزاری اساسی برای تصور کردن مکان و کوششی برای مجسم کردن صحنه‌ای از جهان به وسیله مجموعه‌ای از واژگان است؛ نویسنده هنگام توصیف به یک واقعیت محض، شکل هنری می‌بخشد. (همان: ۳۵) نویسندگان نیز همواره به مسائل سرزمین خود آگاه بوده‌اند و سعی در بیان آنها در خلال آثار خود داشته‌اند، همان‌طور که می‌دانیم از آغازین روزهای زندگی بشر مکان‌های دریایی مورد توجه کشورهای سلطه‌جو بوده است و سعی‌شان بر این بود تا از راه‌های دریایی به سرزمین‌ها و بنادر مهم تسلط یابند. در این بخش مینه حوادث گذشته بر سرزمین خود را در خلال توصیف دریا به عنوان مکان باز، همراه با تصویرسازی‌های زیباشناختی و هنری و نیز نحوه پایداری مردم سوریه در برابر ورود سلطه‌جویان به سرزمین‌های ساحلی از طریق دریا، بیان کرده است. در این راه همواره مردان شجاع باید در کنار دریا باشند تا دریا در یاری رساندن آنان به سرزمین‌شان کمک‌کننده باشد:

حِينَ يُلُوحُ الْخَطَرُ لَا تَكُنْ فِي الْمُوَخَّرَةِ. ضِعْ نَفْسِكَ فِي الصَّفِّ الْأَمَامِيِّ... وَالْبَحْرُ يَعْرِفُ رَجَالَهُ الشَّجْعَانَ وَيَحْمِيهِمْ. (مینه، ۱۹۹۱: ۲۵۷)

معنی: هنگامی که خطر نمایان می‌شود، در صف آخر مبارزان نباش بلکه خودت را در صف مقدم قرار بده... چرا که دریا مردان شجاعش را می‌شناسد و از آنها حمایت می‌کند.

توصیف هنری نه تنها باعث ایجاد فضایی می‌شود که حوادث و شخصیت‌ها همراه با روایت به حرکت در می‌آیند، بلکه ابزار به تصویر کشیدن مکان را نیز به وجود می‌آورد و از طریق پیوند روایت و توصیف، فضای رمان شکل می‌گیرد. (حمدانی، ۱۹۹۱: ۸۹) توصیف دقیق، مکان را به عنصری پویا تبدیل می‌کند که در بیان سایر اجزاء و اهداف داستان کمک‌کننده است. توصیف دقیق در رمان اهل غرق تعامل زیادی با روند ورود سلطه‌جویان به شهر دارد. روانی پور با توصیف دریا در خلال افسانه گویی و خرافات همراه با تصاویر هنری، به بیان حملات و هجوم کشورهای سلطه‌جو به سرزمین ایران از طریق مکان باز دریا پرداخته است. در آغاز سده شانزدهم اروپا به عنوان واسطه، به انتقال کالاهای تجار به مناطق اروپایی عمل می‌کرد. در این دوران رابطه تجاری اروپا و شرق به طور عمده از راه‌های دریایی صورت می‌گرفت و ایران نیز در قلب این شبکه تجاری جای داشته و بارها مورد هجوم استعمارگران قرار گرفته بود. (شهبازی، ۱۳۷۷: ۴۱) اوج توصیف روانی پور در مورد هجوم بیگانگان از راه‌های دریایی هنگامی است که حاکمان وارد خاک سرزمین شده‌اند و مأموران خود را بر آن داشته‌اند تا شروع به راه‌سازی و ساخت پاسگاه در روستاها کنند به طوری که باعث خشکسالی و از بین رفتن موجودات دریایی شده و اهل زمین همگی در نابودی و فقر آب به سر می‌برند:

... تا پاسگاه در جُفَره مستقر شود. یک سال طول کشید. (روانی‌پور، ۱۳۶۹: ۲۴۳) به زودی مردم آبادی جُفَره صداهای غریبی شنیدند که گوش عالم را کَر می‌کرد... زایر با ابراهیم‌پلنگ می‌رفت، در نیمه راه پیاده می‌شد، ساعت‌ها به کارگران نگاه می‌کرد که با عجیب‌ترین وسایل جهان به جان کوه‌ها افتاده بودند. (همان: ۲۵۵-۲۵۶) به زودی آبادی پر از لاشه مرغان دریایی تشنه‌ای شد که از پی آبی بال‌بال می‌زدند و می‌مردند... گاهی مردان اهل غرق بر روی آب‌های آبی دریا ظاهر می‌شدند، مستأصل و نومید صدف‌هایی را که در عمق آب‌های سبز چیده بودند به جانب آبادی پرت می‌کردند. صدف‌هایی که در دلشان قطره‌ای آب شیرین نفس می‌کشید. (همان: ۲۷۳)

هر دو نویسنده همواره با توصیف و استفاده از تصویرپردازی‌ها در سراسر رمان ذهن مخاطبان را به مسأله استعمار جلب می‌کنند. با توجه به آنچه گذشت؛ بررسی دقیق مکانی دو رمان و ارائه آن بر مبنای انواع متعدد مکان‌ها از جمله: مکان بسته اختیاری، بسته اجباری، مکان باز و مکان انتقالی (ر. ک: عبیدی، ۲۰۱۱: ۲۰-۳۱) ضروری می‌نماید:

۲- ۳- ۱. مکان بسته

مکان بسته، مکانی است با ابعاد و اندازه‌های مشخص که دورتادور آن را دیوارهایی احاطه می‌کند. گاه اشخاص براساس علاقه و اختیار؛ گاه به اجبار و نیروی خارجی وارد این مکان‌ها می‌شوند (عبیدی، ۲۰۱۱: ۱۴۴)؛ از این رو، مکان بسته خود به دو نوع اختیاری و اجباری تقسیم می‌شود:

۲- ۳- ۱. مکان بسته اجباری

مکان بسته اجباری شامل مساحتی است مشخص و محدود، جدا از عالم بیرونی، همراه با عذاب روحی و جسمی (فیصل، ۱۹۹۵: ۶) که افراد به اجبار و بدون میل باطنی خود وارد این مکان‌ها می‌شوند. زندان به عنوان مهم‌ترین مکان بسته اجباری، به دو دسته سیاسی و اصلاحی تقسیم می‌شود. افراد به دلایل سیاسی و شرکت در حزب‌های متعدد روانه زندان-های سیاسی می‌شوند. «زندان فضای سکون و ثبات است» (بحراوی، ۱۹۹۰: ۶۲) جایی که افراد در آن از آزادی و حرکت محروم هستند.

زندان‌های به کار رفته در حکایت بحار بیشتر زندان‌های سیاسی است. «انگلیس از نارضایتی اعراب در برابر امپراتوری عثمانی استفاده کرده و توده‌های مردم را به جنگ علیه ترک‌ها فراخواند» (گروه‌نویسندگان، ۱۳۶۸: ۳) به دنبال این حوادث مردم برای رهایی از ظلم، ستم و دفاع از حقوق کارگران دست به شورش‌های متعدد در برابر نیروهای ترکان عثمانی زده و اتحادیه‌های ایجاد می‌کنند؛ از این رو، افراد زیادی دستگیر و روانه زندان‌های سیاسی می‌شوند:

كَانَ عَامِلًا بَسِيطًا، مِيكَانِيكِيًّا... فَفَضَّلَ عَلَي ذَلِك أَن يَنَاضِلَ لِأَجْلِ نِقَابَةِ لِعْمَالِ الرِّيْجِيِّ. صَارَتِ النِّقَابِيَّةُ قَضِيَّتَهُ... ذَاتَ يَوْمٍ أَعْلِنُوا الإِضْرَابَ. وَقَفَّ عَلَي رَأْسِ الْمُضْرِبِينَ. تَلَقَّى التَّهْدِيدَ

بعدم اکثرات، تَلَقَّى الضَّرْبَ بِلَا مُبَالَأَةٍ، وَحِينَ هَاجَمَ رِجَالَ الشَّرْطَةِ الْمَضْرِبِينَ إِشْتَبَكَ مَعَهُمْ فِي عَرَاكٍ، وَسُجِنَ لِأَجْلِ ذَلِكَ. (مینه، ۱۹۹۱: ۷۵-۷۶)

معنی: کارگر ساده مکانیکی بود و در اداره ریجی کار می‌کرد... ترجیح داد برای تشکیل اتحادیه کارگران در این اداره مبارزه کند. تشکیل اتحادیه تمام هم و غم او بود... بالاخره آنها یک روز اعتصاب کردند. او از رهبران و سردسته معترضان بود. تهدیدها و ضربه‌ها را بی‌اعتنا تحمل می‌کرد، وی به هنگام حمله پلیس به معترضان، با آنها درگیر شد و در نتیجه به زندان افتاد.

زندان به عنوان مهم‌ترین مکان بسته اجباری و عنصری اساسی در حکایه بحار از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. این عنصر از یک طرف نشان‌گر ظلم و ستم‌هایی است که از جانب استعمارگران فرانسوی و حاکمان ظالم ترک بر مردم روا شده و از طرف دیگر شجاعت‌ها و دلاوری‌های مردم سوریه در این مبارزه یک طرفه را به نمایش می‌کشد:

وَعِنْدَمَا سُجِنَ بَعْدَ الْمَعْرَكَةِ مَعَ الْأَتْرَاكِ حَزْنَتْ أُمِّي كَثِيرًا. حَزْنَتْ وَلَمْ تَبْك... لِأَنَّ أَبِي قَالَ لَهَا... إِنَّمَا السُّجْنُ لِلرِّجَالِ، وَلِلرِّجَالِ الَّذِينَ يُدَافِعُونَ عَنِ أَنْفُسِهِمْ وَ وَحْيِهِمْ. معنی هذا أَنَّ رَأْسَنَا مَرْفُوعٌ... (همان: ۲۲۴_۲۲۵)

معنی: زمانی که [پدرم] به دلیل درگیری با ترک‌ها به زندان افتاد مادرم به شدت ناراحت شد. ناراحت شد ولی گریه نکرد... پدرم به مادرم گفت... زندان جای مردان است. مردانی که از خود و از محله خود دفاع می‌کنند؛ پس این یعنی ما سربلندیم.

روانی‌پور به بیان مکان‌های بسته اجباری زندان اشاره زیادی ندارد و در طول داستان به برخی از مشکلات و زندانی شدن بی‌دلیل افرادی پرداخته که هیچ‌گونه نقشی در اعتراضات نسبت به اوضاع حاکم بر جامعه نداشتند. در پی سیطره روز افزون انگلیسی‌ها، مردم از هر فرصتی استفاده می‌کردند «تا مخالفت خود را با استبداد داخلی و دخالت‌های بیگانگان علنی سازند؛ در نتیجه شاهد مبارزات آنان برضد حضور استعمارگران می‌باشیم.» (صفرزایی، ۱۳۹۱: ۲۹۸) در پی این اتفاقات افراد زیادی، بی‌خبری از اوضاع جامعه وارد این اعتراضات شده و روانه زندان می‌شوند. در زندان‌ها برای این افراد بی‌گناه پرونده‌های سنگینی درست می‌شود. این‌ها همه نشان از بی‌عدالتی، ظلم و زورگویی در جامعه است. روانی‌پور در رمان خود به خوبی به این مسأله پرداخته است:

خوب پس توده‌ای هستی، دشداشه می‌پوشی و عکس می‌گیری که محبوبیت حزب را در مسکو نشان دهی، او را تمام زندانیان سیاسی می‌شناسند؛ مه‌جمال عضو مخفی حزب توده ایران، وطن فروش پُرسابقه باید بداند که پرونده‌اش را در تهران خوانده است و مأموریت ویژه دارد تا او و دار و دسته‌اش را نابود کند. (روانی‌پور، ۱۳۶۹: ۲۱۱)

زندان سیاسی، مکان بسته‌ای است که افراد به دلایل سیاسی وارد آن می‌شوند. اما روانی‌پور با پرداختن به زندانیان بی‌خبر از وضعیت جامعه در پی بیان بی‌عدالتی حاکم بر

جامعه است: «سرگرد صنوبری که روبه‌روی زندانیان ایستاده بود که هیچ‌کدام سیاسی نبودند و در خیابان‌ها دستگیر شده بودند.» (همان: ۲۲۹)

زندان به عنوان مکان بسته اجباری از عناصر اصلی در بازتاب ظلم و ستم استبداد به شمار می‌رود و جایگاه ویژه‌ای را در هر دو رمان به خود اختصاص داده است. با این تفاوت که مکان بسته زندان در حکایه بحار، بیشتر نمادی از افتخار و پایداری و در اهل غرق نمادی از ظلم و ستم به انسان‌های بی‌گناه است.

۲-۳-۱- مکان بسته اختیاری

مکان بسته اختیاری یکی دیگر از انواع مکان است با مساحتی محدود و مشخص که کارکرد بسیاری در زمینه مسائل اجتماعی و فرهنگی دارد. مکان بسته اختیاری مانند خانه، قصر و... در بردارنده فضایی چون انس، عاطفه، صمیمیت و آرامش و برخی دیگر دارای صفاتی چون فشار روحی و جسمی است. (عبیدی، ۲۰۱۱: ۴۳-۴۴) خانه از طریق حوادث و ویژگی‌هایی که بر آن گذشته شکل می‌گیرد و بیانگر اوضاع جامعه است (ابراهیم، ۲۰۰۲: ۱۰۲)؛ بنابراین، خانه و شرایط حاکم بر آن در رمان‌های واقع‌گرا بیشتر نشان دهنده اوضاع و شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی جامعه است.

توصیف خانه‌ها بیانگر وضعیت زندگی افراد جامعه است. خانه با وضعیت زندگی و نوع معیشت مردم ارتباط دارد؛ «خانه انسان بخشی از اوست و اگر خانه‌ای توصیف شود در واقع، افراد آن جامعه و وضعیت زندگی آنان توصیف شده است.» (ولک، ۱۹۷۲: ۲۸۸) مینه با به تصویر کشیدن شکل و محتوای انواع خانه‌ها به مشکلات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایجاد شده توسط اشغالگران و چگونگی انعکاس آن مشکلات بر رفتار مردم جامعه می‌پردازد. مینه با توصیف این خانه‌ها، تغییرات اجتماعی موجود بر جامعه، فقر شدید، وحشت و نگرانی‌ها در سایه استعمار را به تصویر می‌کشد. شرایطی که بدتر شدن آن بر روی زندگی و شکل و محتوای خانه‌ها تأثیر گذاشته و از اصل خود که در بردارنده آرامش و آسایش است به سمت وحشت و ترس کشیده شده‌اند. خانه به عنوان یک مکان بسته اختیاری، قاعدتاً باید با صفاتی مانند امنیت و آسایش و رفاه همراه باشد. اما در حکایه بحار مردمان سوریه به دلیل ورود ترکان عثمانی مجبور به ترک خانه‌های خود شده و دائماً در حال تغییر مکان هستند و در خانه‌هایشان چیزی جز یاس و ناامیدی یافت نمی‌شود.

هذا البيت العاری الخاوی إلاً من الأسی المعشش فی زوایه. (مینه، ۱۹۹۱: ۲۴۷)

معنی: این خانه خالی که جز یاس و ناامیدی چیزی در گوشه و کنار آن یافت نمی‌شود.

علاوه بر این، مینه با توصیف خانه‌های متعدد، به بدتر شدن اوضاع زندگی مردم می‌پردازد؛ خانه‌ای که روزبه‌روز به دلیل هجوم ترکان عثمانی و فرانسویان به داخل سرزمین‌ها، خراب‌تر شده و فقر به اندازه‌ای فراگیر شده است که خانه‌های ثروتمندان با

خانه‌های فقیر نشین برابری می‌کند. ساکنانی که تا قبل از این روزها جزء ثروتمندان جامعه بوده‌اند حالا جای آنان را بیگانگان گرفته‌اند و خود نیز دچار فقر شده‌اند. شرایط روزبه‌روز در حال بدتر شدن است. خانه‌ها از اصلی‌ترین صفت‌های خود دور می‌شوند. از مکان‌های امن و راحت به مکان‌های عمومی همراه با سختی‌ها تبدیل می‌شوند؛ مکان‌های بسته اجباری که گویی افراد به اجبار وارد آنها شده‌اند.

طَفْتُ بِالْحَى. كَانَتْ الشَّرَادِقُ النَّكِيَّةُ وَالْخَشْبِيَّةُ مَنْتَرَةً عَلَى الْأَرْضِ...، وَ أَغْلَبُ الْبَيْوتِ يَتَأَلَّفُ مِنْ غُرْفَةٍ وَاحِدَةٍ، الْمَطِيخُ فِي زَاوِيَتَيْهَا، وَ مَنْ كَانَ لَدَيْهِ غُرْفَتَانِ مِثْلُنَا، يَعْتَبِرُ مِنْ وَجْهَاءِ الْحَى. (مینه، ۱۹۹۱: ۲۳۷-۲۳۸)

معنی: در محله گشتی زدم، خانه‌های چوبی و حلی در همه جا پراکنده بود... بیشتر خانه‌ها یک اتاق داشت. گوشه‌ای از اتاق آشپزخانه بود. هر کس که مثل ما خانه دو اتاقه داشت از اعیان شهر به حساب می‌آمد.

روانی‌پور با بهره‌گیری از کپر به عنوان مکان بسته اختیاری، آرامش حاکی از در اختیار داشتن چیزی بی‌ارزش در شرایط نابسامان جامعه را به نمایش درآورده است. شرایط سخت و طاقت فرسایی که استعمار برای رسیدن به اهداف خود مردمان بی‌گناه را روزبه‌روز فقیرتر کرده به طوری که مردم به زندگی در کپرها نیز راضی شده و در آن احساس آرامش می‌کنند:

منصور و ناخدا علی در کار ساختن کپری برای مه‌جمال بودند. پیش خشک شده نخل‌ها را می‌بریدند و به میدانگاه آبادی می‌آوردند... به پیش‌های کپر تکیه می‌داد و چشمانش را می‌بست... و داشتن چیزی از آن خودش او را سرمست می‌کرد. (روانی‌پور، ۱۳۶۹: ۹۱-۱۲۴)

مکان بسته اختیاری در دو اثر مذکور بسیار به کار رفته و هر دو نویسنده با به کارگیری آن علاوه بر بیان فقر موجود در جامعه به مشکلاتی که استعمار با خود به همراه آورده پرداخته‌اند.

۲-۳-۲. مکان باز

مکان باز، دارای مساحتی نامشخص و نامعلوم، گاه کوچک و گاه بزرگ اما غیر پوشیده است مانند: دریا، صحرا، خیابان و... (بن‌یحیی، ۲۰۰۸: ۱۶) دریا از جمله مکان‌های باز و غیر پوشیده‌ای است که دنیای غنی از نشانه‌ها و دلالت‌های مختلف در اطراف آن شکل گرفته‌اند. (الطربولی، ۲۰۰۵: ۴۶) دریا در برگیرنده افکار و ابعاد سیاسی و اجتماعی است؛ رؤیاها و قهرمانی‌های قهرمانان خود را بیان می‌کند و از جمله مهم‌ترین انواع مکان روایی می‌باشد. (عبیدی، ۲۰۱۱: ۱۱۵) هر دو نویسنده با بهره‌گیری از مکان باز دریا و ذکر صحنه‌های متعدد از آن در ارتباط با ورود استعمارگران و زیر سلطه کشیده شدن

سرزمین‌شان از راه‌های دریایی، پویایی خاصی به رمان خود داده‌اند. در ادامه با ارائه تصویرهایی از دریا که همراه با افسانه و خرافه هستند، بازتاب این نوع مکان در دو اثر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۳-۱. تصاویری از جنگ و استقامت در برابر دریا

عالم دریا پر از نشانه‌های جنگ، پایداری، حماسه و دفاع از خاک وطن است؛ وقتی وارد آن شوید در گوشه‌گوشه آن نشانه‌ها را می‌بینید. دریا در حکایه بحار همواره با شجاعت دریانوردان و قهرمانان سرزمین خود در برابر دولت‌های قدرتمندی که در قرون پانزدهم و شانزدهم برای تصرف سرزمین‌های ساحلی دست به جنگ‌های فراوانی زده بودند، تلاؤ یافته است. مینه با توصیف مکان باز دریا به استقامت و پایداری مردمان در مقابل حاکمان جبار پرداخته است. حاکمانی که از راه‌های دریایی وارد سرزمین‌ها شده و شروع به قتل و غارت منابع آن سرزمین‌ها کرده‌اند. نشانه‌های باقی مانده در دریا بیانگر مقاومت و پایداری مردمان سوریه در برابر تهاجم فرانسویان؛ فراری دادن آنها و باقی گذاشتن کشتی‌های خود در دریاها شده‌اند.

الْبَاخِرَةُ الْغَارِقَةُ... الْبَحْرُ سَيَأْكُلُهَا... لَقَدْ تَرَكُوها غَنِيْمَةً لِلْبَحْرِ... (مینه، ۱۹۹۱: ۲۹۱-۲۹۲)

معنی: کشتی غرق شده... دریا آن را خواهد بلعید... کشتی را به حال خود رها کردند تا طعمه دریا شود... پس از کشف راه‌های دریایی توسط استعمارگران، دریانوردان و ملوانان بسیاری کشته و یا به اسارت و بردگی رفتند. «پرتغالی‌ها در جریان گشت دریایی‌شان، ناگهان هُمَل را سوار بر لنجی می‌بینند که با همراهانش بدون ابزار جنگی است؛ لذا به آنها حمله برده، یاران هُمَل را کشته و علی‌رغم مقاومت سرسخت، او را دستگیر کرده از پای در می‌آورند.» (جهان‌دیده، ۱۳۹: ۲۹۱) در هنگام جنگ و ستیز دریا، مردم با آن مقابله می‌کنند و اجازه نمی‌دهند خشم دریا زندگی ساکنان سواحل را خراب کند. روانی‌پور با پرداختن به تصاویری از خشم دریا و قربانی دادن ساکنان برای جلوگیری از نابودی روستا مسئله پایداری و استقامت مردم را در برابر حاکمان ظالم به تصویر کشیده است:

هوا تاریک می‌شد... روی دریا پُر از ساکن بود... بُوْیونی می‌ترسید ناخدا علی تو راسه مانده باشد و

آبی‌ها او را بردارند و به تَه دریا ببرند... بُوْسلمه، ساکن زشت روی دریاها... درشت‌ترین مروارید

دریا را در دهان ماهی کوچکی می‌گذاشت تا ساکنان زمینی، آنان که زیباترین جوان خود را به

عنوان نِزَن به شادباش عروسی او می‌فرستند، مروارید را بیابند و تا ابد از رنج جستجوی نان رها

شوند. (روانی‌پور، ۱۳۶۹: ۹-۱۰) روانی‌پور در ادامه چگونگی پایداری جوانانی که به جنگ با

حاکمان دریا فرستاده شده‌اند، به تصویر می‌کشد.

همه چیز فشرده و درهم دور سرش می گشت و مه جمال دید که ناگهان دریا سیاه شد... دست آبی او را محکم گرفت و در میان رنگ سیاه آب و غوغایی غریب که برخاسته بود بالا برد. طوفان برخاسته بود... بوسلمه می غرید... (همان: ۳۳)

حنا مینه در داستان خود مستقیماً به رویارویی مردم ستمدیده با استعمارگران می پردازد و دریا را مکانی برای این درگیری قرار می دهد حال آنکه روانی پور بیشتر بر جنبه های نمادین تأکید دارد و علاوه بر رویارویی مستقیم مردم با اشغالگران، به جنبه های اسطوری و نمادین دریا نیز نیم نگاهی دارد.

۲-۳-۲. تصاویری از مرگ و نابودی در برابر دریا

دریا به عنوان یک مکان باز نامحدود در برخی مواقع نمادی از نابودی و ویرانی می شود. دریا تبدیل به مکانی می شود که انسان ها در آن به کام مرگ فرستاده می شوند. مکانی وحشتناک که باید از آن گریخت. مینه و راونی پور با تصویرپردازی از خیانت دریا و بلعیدن دوستان و یاران خود به مسأله ورود قدرت های سلطه جو از طریق دریاها، قتل و غارت، چپاول و اشغال سرزمین ها (زارعی، ۱۳۶۸: ۱۵۴) اشاره دارند. جنگ ها و حملات متعدد در دریاها ملوانان و افراد زیادی را به کام مرگ کشاندند. هردو نویسنده با تصاویری از خیانت دریا، چه به عنوان دریای واقعی و چه با کاربردی نمادین، به کشته شدن افراد بی گناه توسط ظالمان پرداخته اند.

أیها البحرُ، یا بحرنا، یا صدیقنا، لِمَاذَا غَدَرْتَ... وَكَيْفَ، بَعْدَ هَذِهِ الْعَشْرَةِ الطَّوِيلَةِ، نَكُنْتُ بِالْعَهْدِ؟... كَانِ وَاحِدًا مِنْ رُعَايَاكَ، وَاحِدًا مِنْ جُنْدِكَ، وَاحِدًا مِنْ بَحَارَتِكَ، فَهَلْ يَقْتُلُ الْمَلِكُ رُعَايَاهُ وَجُنُودَهُ وَبِحَارَاتِهِ؟ (مینه، ۱۹۹۱: ۲۹۵)

معنی: دریا، ای دوست و رفیق ما، چرا خیانت کردی؟... چطور توانستی بعد از این دوستی قدیمی عهد و پیمان را بشکنی؟... او یکی از رعیت ها و سربازان و ملوان هایت بود. آیا پادشاه، رعیت، سربازان و ملوان هایش را می کشد؟

روانی پور به این مسأله این گونه اشاره می کند: هر کلامی که بوسلمه را خشمگین کند و یا آبی را پشیمان، به نابودی جُفره می کشید. هر کسی هر اندیشه ای دارد، نباید آن را با صدای بلند بگوید... منصور این همه را می دانست. او جوان بود و تنها فرزند باقی مانده از هفت پسر. دیگران را دوسال پیش از این دریا بلعیده بود.

۲-۳-۳. مکان انتقالی

مکان انتقالی مکانی است که جایی را به مکان های دیگری مرتبط می کند. (هلسا، ۱۹۸۹: ۵۹) این نوع مکان، نقش بسیار مهمی در برقراری ارتباط میان مکان های دیگر دارد. گاهی مکان های انتقالی در شهر، خیابان ها و کوچه ها هستند که نقاط مختلف شهر را به یکدیگر وصل می کنند و گاهی وسایل حمل و نقلی هستند که مکان های مختلف را به یکدیگر

مرتبط می‌کنند؛ این مکان‌ها را به رگ‌های بدن تعبیر می‌نمایند که خون را از مسارات به مصب (شریان اصلی بدن) می‌رسانند. (نابلسی، ۱۹۹۴: ۵۸)

کشتی از جمله مکان‌های انتقالی به کار رفته در حکایه‌بحار است که مینه با بهره‌گیری از آن، چگونگی ورود سلطه‌جویان از راه‌های دریایی و حمل و نقل مواد خام توسط آنان را یادآور می‌شود. مکان انتقالی کشتی مانند رگ‌های بدن می‌ماند که وظیفه اصلی خون رسانی به سایر اعضای بدن را برعهده دارد. استعمارگران به وسیله کشتی، از دریاها عبور کرده و به جابجایی مواد خام می‌پردازند. مینه به توصیف کشتی‌های غرق شده فرانسویانی که مشغول جابجایی و انتقال نفت و گازها به کارخانه‌های خود بودند پرداخته است.

كَانَ ثَمَّةٌ بَاخِرَةً جَانِحَةً فِي الْبَحْرِ. لَقَدْ احْتَرَقَتْ هَذِهِ الْبَاخِرَةُ قَبْلَ عَامٍ فِي الْمِينَاءِ... لِأَنَّ الْبَاخِرَةَ كَانَتْ تَحْمَلُ مَحْرُوقَاتٍ إِلَى الْمَدِينَةِ... وَيَقُومُ الْعَمَالُ بِتَفْرِيفِ الصُّفَانِحِ وَنَقْلِهَا إِلَى «الكَازْخَانَةِ» عَلَى الشَّاطِئِ وَمِنْهَا تُوزَعُ عَلَى مَحَطَّاتِ الْمَحْرُوقَاتِ وَتُبَاعُ فِي الْمَدِينَةِ، وَتُنْقَلُ إِلَى الْمُدُنِ الدَّاخِلِيَّةِ لِلِاسْتِهْلَاكِ. (مینه، ۱۹۹۱: ۲۷۲-۲۷۳)

معنی: در دریا یک کشتی به گل نشسته بود. کشتی سال پیش، در بندر آتش گرفت... زیرا این کشتی حامل مواد سوختی برای شهر بود... و گروهی کار تخلیه بار و انتقال آنها را به «گازخانه‌های» ساحل بر عهده داشتند. این سوخت از گازخانه {پالایشگاه} در جایگاه‌های سوخت توزیع شده و در شهر به فروش می‌رفت و از آنجا برای مصرف به شهرهای داخلی برده می‌شد.

مکان انتقالی قایق در رمان اهل غرق از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. با به کارگیری مکان انتقالی قایق به نحوه ورود انگلیسی‌ها از راه‌های دریایی اشاره شده است. خلیج فارس به دلیل موقعیت سوق‌الجیشی خود همواره مورد توجه کشورهای قدرتمند بوده است. از همان آغاز شناخت راه‌های دریایی، این مناطق دستخوش تجاوزات فراوانی از سمت استعمارگران شده است. قلمرو کشور ایران به ویژه بخش جنوبی آن، حلقه اتصال این سرزمین‌ها به یکدیگر بوده و استعمارگران با استفاده از این راه‌ها وارد مناطق ایران می‌شدند تا بتوانند از این طریق به سایر سرزمین‌ها دست یابند. روانی‌پور با استفاده از مکان انتقالی قایق به جابجایی سربازان سفیدپوست انگلیسی و فرانسوی پرداخته است. قایق مهم‌ترین نقش انتقال را در رمان اهل غرق دارد:

نباتی ناگهان بلند شد... قایق سفید رنگ کوچکی را که با سرعت به جانب آبادی می‌آمد نشان داد... از توی قایق سفید، سه مرد بلندبالا و بور بیرون آمدند... معلوم نبود این مردان دریایی، از کجای جهان آمده بودند... (روانی‌پور، ۱۳۶۹: ۱۲۷-۱۲۸)

مکان انتقالی در ارائه چگونگی ورود بیگانگان به کشورهای مستعمره نقش مهمی ایفا کرده است. هردو نویسنده با بهره‌گیری از مکان انتقالی به چگونگی و تأثیر این مکان مهم

در جابجایی ظالمان پرداخته‌اند. در این زمینه، مینه از مکان انتقالی کِشتی و روانی پور از مکان انتقالی قایق بیشترین استفاده را داشته‌اند.

جدول شماره یک: انواع مکان و دلالت‌های آنها در رمان حکایه بحار

نوع مکان	مکان بسته اجباری	مکان بسته اختیاری	مکان باز	مکان انتقالی
نام مکان	زندان	خانه	دریا	کِشتی
دلالاتها	افتخار، شکنجه، پایداری	ترس، فقر	جنگ، استقامت، امید، آرامش	جابجایی ظالمان، ورود سلطه جو، یان

جدول شماره دو: انواع مکان و دلالت‌های آنها در رمان اهل غرق

نوع مکان	مکان بسته اجباری	مکان بسته اختیاری	مکان باز	مکان انتقالی
نام مکان	زندان	کپر	دریا	قایق
دلالاتها	شکنجه، بی‌گناهی، پایداری	ترس، فقر	جنگ، استقامت، امید، آرامش	جابجایی ظالمان، ورود سلطه جویان

۳. نتیجه‌گیری

مکان و انواع آن در هر دو اثر به عنوان عنصری فعال و تأثیرگذار در ارائه تاریخ حضور بیگانگان در سرزمین‌ها نقش پررنگی دارند. هردو نویسنده در توصیف مکان‌ها با خرافه و افسانه‌گویی و استفاده از نقش‌های نمادین، به انعکاس بهتر و تأثیرگذاری بیشتر دشمنی‌ها و حملات بیگانگان و چگونگی ورود آنان پرداخته‌اند. هردو نویسنده در به‌کارگیری اسامی مکان‌ها از نام‌های واقعی بهره برده‌اند تا در بیان حوادث سرزمین‌شان و مشکلات ورود بیگانگان مؤثر واقع شوند. مکان بسته اجباری زندان در اثر مینه نقش بسیار مهمی در نشان دادن استقامت و همبستگی مردم سوریه در برابر اشغالگران دارد، اما زندان در اثر روانی پور بیشتر بیانگر عذاب‌ها و شکنجه زندانیان بی‌گناهی است که از اوضاع جامعه بی‌خبر هستند. مکان بسته اختیاری خانه در ارائه مضامینی چون فقر و نبود شرایط مناسب و

فاصله طبقاتی روز افزون به علت وجود استعمارگران نقش مهمی داشته است. مکان باز دریا در ارائه مضامینی چون ناراحتی و نابودی مردان در برابر هجوم دشمنان از راه‌های دریایی دارد. مکان انتقالی نقش مهمی در نحوه ورود و نقل و انتقالات دشمنان به سایر کشورها برعهده دارد. در نهایت باید گفت که مکان به عنوان یک عنصر تأثیرگذار، نقش برجسته‌ای را در دو رمان برعهده دارد به گونه‌ای که می‌توان آن را عنصر اصلی و ستون میانی شالوده این دو رمان قلمداد کرد.

کتابنامه

- ابراهیم، علی. (۲۰۰۲). *الزمان و المكان فی روایات غائب طعمه فرمان*. دمشق: الاهالی للطباعة و النشر.
- احمد، عطیه. (۱۹۸۱). *ادب البحر*. الطبعة الاولى. القاهرة: دارالمعارف.
- اصغری، جواد. (۱۳۸۸). «بررسی زیبایی‌شناسی عنصر مکان در داستان». *مجله ادب و زبان فارسی*. دانشگاه شهید باهنر کرمان. شماره ۲۶. صص ۲۹-۴۶.
- امامی، محمدعلی. (۱۳۷۶). *سیاست و حکومت در سوریه*. تهران: موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- بحرآوی، حسن. (۱۹۹۰). *بنیة الشكل الروایی*. الطبعة الاولى. بیروت: دارالبیضاء.
- بن‌یحیی، سعیدیه. (۲۰۰۸). *دلالة المكان فی الروایة عابرسریر لأحلام مستغانمی*، مذكرة لنیل شهادة ماجستیری. بن‌زاید عمار، كلية الاداب و الثقافة. جامعة الجزائر.
- جهان‌دیده، عبدالغفور. (۱۳۹۰). *حماسه‌سرایی در بلوچستان*. تهران: معین.
- حمدانی، حمید. (۱۹۹۱). *بنیة النص السردی*. بیروت: المركز الثقافی العربی.
- روانی‌پور، مونیرو. (۱۳۶۹). *اهل عرق*. تهران: خانه آفتاب.
- زارعی، بهار. عبدالصمد دولاح. (۱۳۸۶). *بوشهر در امنیت ملی ایران*. جلد اول. تهران: موسسه انتشارات.
- زوزه، نصی. (۲۰۱۲). «بناء المكان المفتوح فی روایة طوق الیاسمین لواسینی الاعرج». *مجله المخبر*. العدد الثامن. صص ۲۱-۳۵.
- شکر، عالی. (۱۳۶۶). *ادب المقاومة*. ترجمه محمدحسین روحانی. تهران: نشر نو.
- شهبازی، عبدالله. (۱۳۷۷). *زر سالاران یهودی و پاریس استعمار بریتانیا و ایران*. جلد اول. چاپ اول. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- صفرزایی، عبدالله. (۱۳۹۱). «ماجرای قتل مستر گریوز انگلیسی». *پژوهش‌نامه خلیج فارس*. تهران: خانه کتاب. دفتر چهارم. صص ۲۹۱-۳۰۴.

- الطربولي، محمد عويد. محمد ساير. (٢٠٠٥). **المكان في الشعر الاندلسي من عصر المرابطين حتى نهاية الحكم العربي**. القاهرة: مكتبة الثقافة الدينية.
- عبيدي، مهدي. (٢٠١١). **جماليات المكان في ثلاثية حنا مينه**. الطبعة الاولى. دمشق: وزارت الثقافة.
- فيصل، السمروحي. (١٩٩٥). **بناء الرواية العربية. الطبعة الاولى**. دمشق: اتحاد الكتاب العرب.
- گروه نويسندگان، آكادمي علوم شوروي. (١٣٦٧). **تاريخ معاصر كشورهاي عربي**. ترجمه محمد حسين روحاني. چاپ دوم. تهران: توس.
- محبك، احمد زياد. (٢٠٠١). **دراسات نقدية من الاسطورة الى القصة القصيرة**. الطبعة الاولى. دمشق: دار علماء الدين.
- مينه، حنا. (٢٠٠٤). **الرواية و الروائي**. الطبعة الاولى. دمشق: دار البعث.
- مينه، حنا. (١٩٩١). **حكاية بحار**. بيروت: دار الادب.
- ميور، ادوين. (١٣٧٣). **ساخت رمان**. ترجمه فريدون بدره اي. چاپ اول. تهران: انتشارات علمي و فرهنگي.
- نابلسي، شاكِر. (١٩٩٤). **جماليات المكان في الرواية العربية**. الطبعة الاولى. بيروت: الموسسة العربية.
- نجم، الديلمى. (١٩٩٩). **مكان في النص المسرحي. الطبعة الاولى**. اردن: دار الكندي.
- ولك، رنه. (١٩٧٢). **نظرية ادبيات**. ترجمه ضياء موحد و پرويز مهاجر. چاپ اول. تهران: علمي.
- ويلسون، سر آرنولد. (١٣٦٦). **خليج فارس**. ترجمه محمد سعيدي. تهران: علمي فرهنگي.
- هلسا، غالب. (١٩٨٩). **المكان في الرواية العربية**. الطبعة الاولى. دمشق: دار ابن هاني.
- يعقوب، ناصر. (٢٠٠٤). **اللغة الشعرية و تجلياتها في الرواية العربية**. بيروت: الموسسة العربية.

